

нительно-диахронического анализа эпических текстов разновременной фиксации. В целом мотивы, «будучи основным конструктивным инструментарием эпической сюжетики, несут важнейшие ее значения» [5, с. 146].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Силантьев И. В. Теория мотива в отечественном литературоведении и фольклористике: Очерк историографии. Новосибирск: Изд-во ИДМИ, 1999. 104 с.
2. Левинтон Г. А. К проблеме изучения повествовательного фольклора // Типологические исследования по фольклору. Сб. ст. в память В. Я. Проппа. М.: Наука, 1975. С. 303–319.
3. Путилов Б. Н. Мотив как сюжетобразующий элемент // Типологические исследования по фольклору. Сб. ст. в память В. Я. Проппа. М.: Наука, 1975. С. 141–155.
4. Путилов Б. Н. Героический эпос и действительность. Л.: Наука, 1988. 225 с.
5. Путилов Б. Н. Веселовский и проблемы фольклорного мотива // Наследие Александра Веселовского. Исследования и материалы. С. 74–85.
6. Путилов Б. Н. Фольклор и народная культура. СПб.: Наука, 1994. 238 с.
7. Неклюдов С. Ю. О некоторых аспектах исследования фольклорных мотивов // Фольклор и этнография: У этнографических истоков фольклорных сюжетов и образов. Л.: Наука, 1984. С. 221–229.
8. Тамарченко Н. Д. Мотив // Тамарченко Н. Д., Стрельцова Л. Е. Литература путешествий и приключений. Путешествие в «чужую» страну. М.: Аспект Пресс, 1994. С. 229–231.
9. Мелетинский Е. М. Семантическая организация мифологического повествования и проблема создания семиотического указателя мотивов и сюжетов // Текст и культура. Труды по знаковым системам. Вып. 16. Тарту, 1983. С. 115–125.
10. Краснов Г. В. Мотив в структуре прозаического произведения. К постановке вопроса // Вопросы сюжета и композиции. Горький: ГГУ, 1980. С. 69–81.
11. Гаспаров Б. М. Литературные лейтмотивы: Очерки русской литературы XX века. М.: Наука, 1994. 303 с.
12. Шатин Ю. В. Мотив и контекст // Роль традиции в литературной жизни эпохи: Сюжеты и мотивы. Новосибирск, 1995. С. 5–16.
13. Путилов Б. Н. Фольклор и народная культура; In memoiam. СПб.: Петербургское востоковедение, 2003. 464 с.
14. Неклюдов С. Ю. Мотив и текст // Язык культуры: семантика и грамматика. (К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923–1996) / отв. ред. С. М. Толстая. М.: Индрик, 2004. С. 236–247.
15. Джангар. Калмыцкий героический эпос. На калмыцком и русском языках. М.: Наука, 1990. 475 с.
16. Джангар. Калмыцкий героический эпос (Тексты 25 песен) Том 1. Том 2. М.: Наука, 1978. 442 с.
17. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Л.: Гослитиздат, Ленингр. отд-ние, 1940. 364 с.
18. Кузьмина Е. Н. Указатель типических мест героического эпоса народов Сибири (алтайцев, бурят, тувинцев, хакасов, шорцев, якутов). Новосибирск: Изд-во СО РАН, Ин-т фил., 2005. 1 383 с.
19. Бурчина Д. А. Героический эпос унгинских бурят: указатель произведений и их вариантов. Новосибирск: Наука, 2007. 544 с.
20. Селеева Ц. Б. Опыт составления указателя эпических мотивов для тома Свода калмыцкого фольклора «Калмыцкий героический эпос “Джангар”» // Молодежь в науке: проблемы, поиски, перспективы. Сб. научн. ст. Вып. IV. Элиста: Изд-во КИГИ РАН, 2007. С. 111–116.

ББК 83.3 (2 Рос=Калм)

ШИНЖЭНЭ ӨӨРД МОҢЬЛЫН УТ ДУУНА ҮГИН ТУСКАР (О ПРОТЯЖНЫХ ПЕСНЯХ СИНЬЦЗЯНСКИХ ОЙРАТОВ)

Осорин Утнасн

В статье рассматривается своеобразие ойратских протяжных песен. Проведенный анализ текстов, являющихся богатейшим духовным наследием ойратов, свидетельствует об их жанровых и композиционных особенностях. В настоящее время древняя традиция народа, выраженная в этом песенном народном творчестве, вновь привлекла внимание исследователей: лингвистов, фольклористов, литературоведов и других.

Ключевые слова: *протяжные песни, поэтика песен, содержание, своеобразие песен, традиции, взаимосвязи, жанр.*

In the article the broaching Oirat songs' distinctiveness is considered. The conducted analysis of texts being the rich spiritual heritage of the Oirats shows their genre and compositional peculiarities. At the present moment the ancient people tradition revealed in this type of folk has been paying researchers' attention — linguists, folklorists, literary critics and others.

Keywords: *a slow song, songs poetics, content, originality of the songs, traditions, relationships, genre.*

Шинжэнэ өөрд моңлын болн хальмгин ут дуд амн сойлла бат залһлдата. Ут удан цагин эргцд өргнэр дуулгдж бээснэс дуунд дурта күн болһна чеежд үлднэ. Тегэд негнэснь негнь дасч, тархагдн йовсар үйэс-үйд залһмжлн ирсн ут удан түүктэ. Эн учр деерэс, ут дуд эртинэ сойл болн түүкиг темдглж, оln эмтнэ сэн-сээхн күслиг оln зүүлин арһар илдкнэ. Иим дуудын эдл биш үг болн айс чикэРН соңсж, йос-йовдлас нүдэрн үзж болхмн. Тиигхлэ, иим ут дуд кезэ, альд, яһж үүдсмб гихлэ, моңл туурһтна дунд ут дун үүдсн, кезэнэс нааран дуулгдж ирсн ут удан түүкин йовциг давулсн гидгиг номтнр санл негтэ батлжана. Үзхнь, эн ут удан түүкин йовцд бас чигн өөрд сойлын дееж болж, залһмжлгдн ирсэр эврэ өвэрц болн онц чинриг бүрдэсн үүдэвр болж гиж таньх зөвтэ.

Ут дун һанц моңл туурһтна дунд бээхэс биш ондан келн эмтнэ дундас терүг олж соңсхд берк болдг. Эннь өөрд улсин оln эмтнэ сойлын өвэрц чинриг үзүлжэснэ ил темдг гиж үнлж үзх кергтэ.

Ут дуулу х бээриг шинжлхлэ, тернь өөрд улс бээх эргндк бээдллэ шуд залһлдата. Эдн кезэнэ жолмд, ишкэ болн модн гертэн суухларн, уулын хорма дахад, малын захд йовхларн дуулдг бээсн болхла, цаг-үй сольгдсн болн күүнэ бээдл-жирһлин делгрлт, шинрлт, неквириг дахад, байр-нээрин ширэд, хүрмин дунһрад, эрин һурвн нааднд, төрин йосллын талвнд чигн ут дууһан дуулх, сөң өргх авьяс күцэгдх болсн.

Хэрин һашута һундлта цагт ямр чигн дууулдг йосн уга. Тиим учрас ут дун бас авьясла нигт залһлдата гиж үзхлэ мел чик болх.

Байр-нэр кежэсн цагт, заң-заңшал күцэх йовудт ут дун дахуль болсн мөн гиж деер келгдсн. Тиигхлэ, оln нээрин йовцас үзхлэ, эркн биш йөрэлэр эклц болна. Даранднь залһад ут дуулж, сөң бэрх эн авьяс ода күртл тер кеверн үзүлгджэнэ.

Ут дуунд тусхагдсн Бурхн багшд, төрскн нутгин һазр-усна савдг-шивдгт, аав-ээждэн, сээчүд-нойдудт, иньг-амргтан нерэдсн, агт мөрэн, уул-усан магтсн, хүрм-нээрт нерэдн дуулдг дуд ямр нег йос-үүл күцэжэх цагт алхм даралн дуулгднэ. Тер учрар өөрд дунд йир оln төрл-зүүлин ут дун делгрсмн.

«Эрт цагин оln эмтнэ дуунд эмтнэ бээдл, күн болһна эдл биш хөв-заян болн түүнэс болсн санан-седкл болн заң-заңшалыг үзүлжэх үүдэвр чигн оln бээдг», — гиж моңл урн зокъялын туужин туск дегтрт үнлсн мөн [1]. Иим дуудын нерд: «Нэрн һөвин зеерд», «Минжин ханһан буһ», «Цаһан шарһл мөрн», «Сайг-сайг саарл» болн нань чигн.

Ут дууна һол төр болхла, оln-эмтнэ болн күүнэ жирһл мөн. Мөнк цаста уулын ора, ут урсхлта һол-мөрн, төрскн һазрин нерн, баатр күүнэ нерн болн үнн йовдлас үүдэгдсн ут дуд бээдл-жирһлиг урн үгэр еңсг сээхн айсар үзүлнэ. «Оln эмтнэ дуунд холвгдсн күүнэ нерн, һазрин нернэс теднэ эдл

биш һазр-нутгт нүүж, эмдрж бээсн туужиг тодлж болна. Ут дууна туужин эклциг чигн хээж олж болна», — гиж Алтнцецг үнн үнллт кесн бээнэ [2].

Өөрд улсин урн билгин туужас үзхлэ, дуулх, биилх, «Жаңһр» хээлх, көгжмдх (товшур цокх, мөрн хур татх) сойлын байн аһулһиннь негн болсн. Түүнэ дотрас ут дуд болхла, бийэн даасн урн билгин негн төрл-зүүл болснь үзүлжэнэ.

Оln-эмтнэ дуу көгжм болхла, Шинжэнэ өөрд моңлын сойлыг хамгин кергтэ оргч нег кесг мөн. Эн оргч нег кесгнь дун-айс, туужин дун-көгжм, ду-бийһин дун-көгжм, көгжм мет дөрвн ик төрл-зүүлиг дотран багтана. Тедн дунд оlnа дун-айс хамгин һол бээриг эзлнэ гиж өөрд сойл шинжлэчнр чик тоолвр өгсн мөн.

1980-ч жилмүдин эклцэс авн Шинжэнд оln эмтнэ дууг цуглуулж, диглж, барлж һарһх көдлмш делгрлт авсн. Шинжэнэ сегэтнрин дундас Ж. Доржара, Н. Лота, Зөргтэ, Пуцуңз, Т. Бадм, К. Дамиржав, С. Баазр, А. Олцу, алтн мет улсар ахлсн нег баг сегэтнр ут дууг цуглуулж, цааснд буулһх көдлмшт шунмһа орлцсн. Тегэд күчэн нөл уга дааврта көдлснэ аштнь оlnа дундас 4 611 ду хээж олад, түүгэн диглж, цааснд буулһн темдглж авсн. Эн дуудын үгиг нэрнэр шинжлж, утх давхрдсн зэрм дуд йилһн цээлһж, аш сүүлднь 1 302 ду шүүж авч «Оlnа дууна хурамж» нертэ дегтр барас һарһсн бээнэ.

Ут дууна аһулһ. Ут дууна үгин аһулһ өргн-делгр, гүн утхта бээдг мөн. Йиртмжин уул усна өңг-үзмжиг магтсн, аав-ээжин энрл-хээриг дуулсн, агт-күлг эзндэн ээлтэ бээдг ач-тусиг дүрелсн, аһу баатрмудын керг-үүлиг магтн биһрсн, күүнэ хөв-заян, ург-холва, йөрэл, белг-дембрл, иткл-зөрг, амрг седкл болн нань чигн гүн чинртэ утх-аһулһ багтасн төрмүд ут дуунд дуулгднэ. Иим гүн чинртэ ут дууна йиртмжин сээхн үзгдл болх өргн теегин бээдл, эрүн-цевр аһар, өөрд күүнэ уужм багтамжта, у чееж болн дотр седклин ундрлта дууна утхиг олж, үзж, таньж, медж болхмн.

Ут дууна өвэрц. Ут дууна айсин кемжэнэ уужмдк бээдл даңгин хойр нээмцд күрч эгшг нуһна. Үнр-амтнь таңсар деедлгдж ээзм (даршлһ) цоклһ өсрн эвкрлдэд, зэрмдэн цальгмар, зэрмдэн дөлэкрнэр дуулгдх шинж һарна. Өргж дуулх болн дөлэкрн дуулх эв-арһ дууна үгин утхас иштэ хүврлт үүснэ.

Ут дууна айсин даршлһн усна давлһан кевтэ чөлэтәһэр, дөлэкрнэр күүнэ чеежэс урсн һарад утар татгдн дуулгднэ.

Цеңгнсн хоолта эмгд болн баргл хоолта өвгдин һоожулн дуулсн дууна урн жөөлн эвкрл нуһрлта айс күүнэ седклд ивтрн орад, седкл уйрулад, нульмс асхрлулдг йовдл олар харһна.

Кезэнэс нааран өөрд улс уужм ик өргн белчэрт (теегт) малан өскж ирсн тууж ут дуунд дуулгднэ. Тер учрар, у өргн тег болн ут дун бат залһлдата. Ут дун өргн теегин бээдлиг күүнэ нүднэ өмн делгнэ,

чикнд соңсхна. Мөңгн ората өндр уул, көкрж сунсн өргн тал, холд урссн цегэн туңһлг усн, долан өңгэр солһһтрн алгтрсн цецгүд, халунта-киитнтэ жилин дөрвн цаг хүврх бээдл эн мет йиртмжин үзгдл угаһар ут дууна «нуһлар» урн жөөлн өңсг айс хамahas яһж һарх билэ? Йиртмжин үзгдл, күүнэ, седклин көдлгэн — эн һурвна сүлжэн ут дууна эклц болжана.

Ут ду дуулсн цагт, күүнэ оln цөн болн күрэ кевчөһәр кемжәлгдхш. Эн өвәрцәс үзхлэ, нег хамтын ицл болн бээрәр ташр илрч бээдг.

Дууна үгин утхиг бүклднь дуулн һарһсн цагт, айс күүнэ сансн санаг дахад илдкнэ. Үлгүрлхд, «Ботх авхулх дуунд» темән ботхан һолсн цагт:

Арвн хойр сардан

Амрар теесн угалч,

Асата нилх һульжухаһан

Амарн эс хагсанач? — гиж генәртә айсар келн дуулхла, темәнә нүднәс нульмсн асхрад ботхан авдг юмн. Кемр «Хурһ авхулх ду» дуулхла, мөн тер кевәр хөн хурһан авдг учрта юмн.

Ут ду хүрм гиичд, ик нәр кесн цагт, байр дунһра деер, оlnа цуглран деер дуулж болдг өвәрцәтә.

Ут дууна айс нәрн тогтацта болчкад, өргн уудм бээдг. Зәрмдән давтлт кеж дуулх учр бас харһна. «Айсин цар кевчәнә хойрас үлү нәэмцин далңгиг давсн бээдг. Ут дун юунас чигн ик йилһрсн өвәрц болхла, дуулжасн күн эврәннь авьяс чидврән үзүлж, оln зүүлин урн чимг хавсрулн, дууна учриг чөләтә сәэхн илткж болдг бәәнә» [3, х. 86].

Ут дууна төрл-зүүл. Оln-әмтнә дуд төрл-зүүлд әңглх талар оln номтнр шинжлтт кеж ирсн болдг. Аңль орн-нутгин Кетүсн нертә номт оln-әмтнә дуд арвн хойр зүүләр нерлж шинжлсмн: үлгүрчлсн дун, иньг нуувч дун, малчин дун, әркин шог дун, зеерин, хулхачин дун, цергин дун, далан дун, далан цергин дун, аһуучин, спортын дун, көдлмшин дун, тархсн магтал дун, күүкдин наадна дун. [4, х. 81]. Зуг Шинжәнә ут дууна төрл-зүүлиг деерк арвн хойр зүүллә дүңцүлхлә, бас йилһән һарна.

Өдгә цагт ут дууна төрл-зүүлиг, түүнә үгин утхинь үндслж, заң-заңшалын, цаг-төрин, бурхн-шажна, туужд улсин, әмдрин, көдлмшин, нутг-усна, иньг-амргин, нәр-наадмин, магтал дун, бүүвән дун, бийһин, әңгин дун гиж арвн кедүн төрл-зүүләр нерәдн номтнр шинжлтт кежәнә. Зәрм номтнр эн арвн хойр зүүлиг цааранднь әңглхлә, кесг болһн хувасн. Тиим дуд дотрас заң-заңшалын туск дун тооһарн йир оln бээдг. Үлгүрлхд, «Зүркн хооһин экн» ут дун [5, х. 658]:

Зүркн хооһин экнд

Зүр гәрәсн идәшилдг,

Зүүцүлж яссн идәни деежиг

Зүүтәшиг аһнр зооглыта, — гиж ах болсн күүнд нерәдж, гиичдән дуулж, күндлсн седклән медүлж, йос-йовдл күцәдг авьяс.

Цаг-төрин туск дуунд ямр негн цаг-үйин керг йовдлыг тусхана. Үлгүрлхд, «Ховгин ут дун»:

Муң һолын модн

Моһа шурһшгоһар урһсн билә,

Моңһл күүнә зөрг

Мөрнә туруна цокһлта, — гиж дуулна [6, х. 3].

Бурхн-шажна туск дун. Хар усн района оln әмтнә дунд «Өмн талын өндр хаңһа» дун олар дуулгдна:

Өмн талын өндр хаңһа

Өргтә, жүзүмтә (усн үзм) хаңһа бәәнә,

Өвгн буурл аавинән сәкүснд

Өдртнь һурв зальврад бәәнә, — гиж дуулна [5, х. 662.]. Утх-учрнь болхла, бурхн-шажна угаһар һарһсн аав-әәжән күндлн, иткж, шүтсн седклиг тусхана.

Туужин улсин туск дун. Ховг Сээр района оln-әмтнә дунд «Хармг-лууһин көвәд» сәэхн гидг дун бәәнә:

Хармг-лууһин көвәд

Хар саарльн сөөһәтә.

Хамг оlnа төләд

Ани Барданиг хойр

Хәәртәшиг әмнәсн салва.

Сарклатин һатһлнд

Сәэхн саарл сөөһәтә

Сән-мууһин төләд

Ани, Барданиг хойр

Сәэхн әмнәсн салва.

Эн дууна тууж Шинжәнд ода чигн оln дунд келгднә. Ани Барданиг хойрин тускар домг болн дууг Шинжәнә нертә шүлгч С. Баазр диглж, «Хан теңгр» журналын 1985-ч жилин 2-ч тойгт барлсмн.

Әмдрин туск дун. Хар усн района оln-әмтнә дунд «Алта зәерин шил» дун дуулгдна:

Зес өңгтә чигәнчн

Зерлг зегдин амтта,

Зе бичкн тернь

Зелән татад ярлзна [5, х. 671].

Зе күүкн болгч күн саалын зелд үкрән сааһад, адһж бәәх жирһлин бээдл эн дуунд тусхагджана.

Көдлмшин туск дун. Иим дуд нурһлж өөрд улсин көдлмшәр һол утх болһсн бээдг. Аң аңх дун, төл авхулх дун болһн көдлмшин дуунд багтна. Үлгүрлхд, «Ботх авхулх дун»:

Өнчн цаһан ботхн

Өлсх дутман буульна [уульна],

Өл маңхн экән

Санхин негнд буульна — гиж дуулна [4, х. 88].

Эн мет оln төрл-зүүлин ут дуд цугтан эврә келнә өвәрц, үгин чинр дун болһнд ил.

Ут ду дуулх йосн. Ут ду дуулсн цагт дуулх йосн (диг-даран) гиж бээдг. Дууна йос алдх зөв уга. Тер төләд ут ду йосна дун гиж бас нерәднә. Эн тускар Юань гүрнә цагин сегәтн дун көгжмин тускар иигж келсн болдг: «Юана йосллын көгжмиг аһулһар хәләж тавн әңгд хуваж болна. Тер болхла, өвк-деедсин, йиртмжин болн бурхн-

теңгрин тэклһ көгжм, нэр-наадмин байрт көгжм, ард иргдин ценглт көгжм» гиж эврэ ухан-тоолвран бичж үлдэсмн [3, х. 9].

Насарн ах күн ут ду дуулхларн, сууһад дуулна. Насарн баһ күн болхла, зогсад дуулх зөвтэ. Зогсад дуулдг йовдл наста ах үйин улсиг күндлжэснэ темдг.

Нег нээрин ширэд ахлн дахулгч нег дууч күн бээх йоста. Тер күн сэн дууч болчкад, дууна авьяс сээнэр медх зөвтэ. Бас олн ду дуулж чаддг, келэд чаддг шудрмг күн таарна. Эн күн дун болһна экнэ нег мөрин түрүн нег үгэс авад, һанцарн эклэд дуулна. Цааранднь хойрдгч эс гиж һурвдгч үгэс эклэд, олн улс залһн авч, хамдан дуулна. Энүнд ямр чигн көгжмин хавсрлһ угаһар цевр төрскн хооларн дуулдг болна.

Сүүлин үйд ирэд, ут дууг һанц күн дуулх, олн улс хамдан дуулх, көгжм хавсрулн олна өмн һарч дуулх мет цагин некврлэ ирлцсн шинрлт һарсмн. Ут ду дуулхларн, нурһлж мөрн хуурин айсар хавсрлһ болһдг үзгдл мөн олн.

Ут ду дуулсн цагт нег күн эклн авч дуулхла, хажуд бээсн улс цугтан тер эклсн күүг дахад, хамдан дуулдг гиж деер келгдсмн. Зэрм цагт һанцхн күн дуулх үзгдл бас харһна. Болв хамдан дуулхнь нурһлгч ормд орна.

Ут ду дуулх бээр. Ут ду дуулх бээр гиж хая хүрмин йос-йовдл күцэсн цагт, концертд дуулх һазр болна. Эрт цагт Ваңгин ордн, наадмин ик хург, хүрм-нээрт, йирин өрк-бүлд дуулдг бээсмн. Тер цагла дүнцүлхлэ, өдгэ цагт ут дун тиим олар дуулгдхш. Харм төрхд, ут ду дуулх күн чигн ховрадад ирв.

Ут дууна туск дегтрмүд. Сүл жилмүдт Шинжэнд ут ду диглж цуглулад, ут дууна хураңһус һарһсмн. Зерглэд ут дууна туск шинжллтин көдлмш өргмж авсмн. Теднэс зэрм нериг зааж болхмн.

1. «Моңһл ут дууна үг» (хойр дегтр, 840 дун). Шинжэнэ ардын кевллин хора нээрүлн барлв. Үрмч, 1980 ж.
2. «Ховг-Сээрин ут дун» (100 дун). Ховг-Сээрин моңһл эврэн засх шиян бээһүлгдсн һучн жилин өөниг белглх алвн гер нээрүлв. Шинжэнэ ардын кевллин хора барлв. Үрмч, 1984 ж.
3. «Борталын моңһл ут дун» (75 дун). Шинжэнэ ардын кевллин хора нээрүлн барлв. Үрмч, 1984 ж.
4. «Байнһолын моңһл ут дун» (70 дун). Шинжэнэ ардын кевллин хора. 1984 ж.
5. «Хан теңгр» гисн цуврл бичгт кесг олн ут дун барлгдсмн (1981–1991).
6. «Бортал хотын ардын дууна хүвэр боть». Һар бичмл (231 ут дун).

7. «Хежин района ут дун». Һар бичмл (55 дун).
8. «Текс района ут дун». Һар бичмл (46 дун).
9. «Хар усн района ардын дууна хүвэр эвкмл». Һар бичмл (200 дун).
10. «Дөрвлжн района ут дун». Һар бичмл (100 дун).
11. «Моңһл Күрэ района ут дун». Һар бичмл. 100 дун.
12. «Аршан района ут дун». Һар бичмл (100 дун).
13. «Жиң района ардын дууна эвкмл». Һар бичмл (200 дун).
14. «Моңһл Күрэ района ут дууна һар бичмл» (150 дун).
15. «Ховг Сээрин ардын дууна эвкмл». Һар бичмл (340 дун).
16. «Жим Сээр, Бар Көлин дун». Һар бичмл (43 дун).
17. «Алтан Уряңхан дун». Һар бичмл (60 дун).
18. «Бостнуур района ут, ахр айста дун». Һар бичмл (150 дун).

Эн мет дегтрмүд барлгдсн йовдл ут дууһан сурад, хадһлж делгрүлхд дөң күргжэнэ.

Хураңһулхла, Шинжэнэ өөрд моңһлын ут дун, теднэ эмдрж ирсн түүклэн болн амн сойл, заң-заңшалла бат залһлдата. Ут дун олна дунд үүдэд, ут удан цагин эргцд өргнэр дуулгдж бээснэс өөрд күн болһна чеежд үлдж үнтэ зөөр болв.

Ут дун һанц моңһл туурһтн олн-эмтнэ дунд бээнэ. Ут дууг аһулһ, өвөрц, төрл-зүүл, дуулх йосн, ут ду дуулх бээр зерг олн талас шинжлж, түүнэ эркм чинриг таньж медж болхмн.

ЗҮҮЛТ

1. Моңһлын урн зокъялын тууж. Тавн деед сурһуль хамтрн нээрүлв Көк Хот: Өвр Моңһлын сурһн күмжлин кевллин хора, 1988. 589 х.
2. Алтнцег. Эзнэ торһудын ул мөр. Көк Хот: Өвр Моңһлын һо урлг кевллин бүрн бус хэрицүлһт үүлдвр кевлв. 1998. 280 х.
3. Мергжх П., Доржара Ж., Байн Жирһл С. Моңһл ду көгжмин судл. Үрмч: Шинжэнэ ардын кевллин хора. 2005. 390 х.
4. Нимжав Б. Өөрд ардын дууна төрл-зүүлин тоха дөкм өгүлхнь // Өөрдин судл. Үрмч: 1990. № 3–4. X. 81.
5. Моңһл ут дууна үг (1). Үрмч: Шинжэнэ ардын кевллин хора. 1980. 840 х.
6. Басн Н. Шинжэнэ өөрдин үлгүрт дун. Улан-Хад: Өвр Моңһлын шинжлх ухан техник мергжлин кевллин хора. 1999. 519 х.